

УДК 378.147:004.34.08

DOI [https://doi.org/10.32782/2304-1587/2024-26-1\(38\)-1](https://doi.org/10.32782/2304-1587/2024-26-1(38)-1)

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В СУДОЧИНСТВІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Борщенко Владлена Валеріївна

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри конституційного права та правосуддя,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9819-092X>

Стаття присвячена питанням цифровізації судочинства та використанню інформаційних технологій у судочинстві.

Цифровізація поступово охоплює різні сфери життя в Україні, у тому числі судочинство. А використання інформаційних технологій у судочинстві в різних формах наявне в більшості країн світу.

Актуальність даної теми обумовлена впровадженням обов'язкової реєстрації сторін по більшості категорій справ через Електронний кабінет. Останні роки судова система стикається з неможливістю роботи у звичайному режимі, наприклад, під час пандемії чи воєнних дій. Завдяки впровадженню інформаційних технологій можливо забезпечити безперервний доступ до суду в нестандартних умовах. Отже, зазначена галузь має пріоритетне значення для подальшого підвищення ефективності судової системи та вдосконалення державного устрою в цілому.

Впровадження сучасних технологій допомагає судовій системі враховувати новели технологічного прогресу та відповідати сучасним вимогам суспільства. Зазначені технології можуть забезпечити безперервний доступ до суду, коли неможливо працювати у звичному режимі. Використання технологій дозволяє учасникам судового процесу працювати віддалено, що забезпечує більшу гнучкість та ефективність в організації робочого процесу. Крім того, використання інформаційних технологій забезпечуватиме доступність правосуддя для людей з різними потребами або обмеженими можливостями.

Наразі використання цих технологій можливо за підключенням до мережі Інтернет. Але завдання майбутнього – підключення без Інтернету.

Використання інформаційних технологій дозволить автоматизувати та оптимізувати судовий процес, зменшуючи час, необхідний для вирішення справ. Однак залишається багато питань, які потребують подальшого вивчення, зокрема, захист персональних даних, кібербезпека у суді та інші.

Ключові слова: інформаційні технології у судочинстві, цифровізація, цифровізація судочинства, судочинство, електронний суд, онлайн-суд.

Borshchenko Vladlena. Information technologies in justice: current state and prospects

The article is devoted to issues of digitization of the judiciary and the use of information technologies in the judiciary. Digitization is gradually covering various spheres of life in Ukraine, including the judiciary. And the use of information technologies in the judiciary, in various forms, is available in most countries of the world.

The relevance of this topic is due to the introduction of mandatory registration through the Electronic Cabinet. In recent years, the judicial system has been unable to function normally. Thanks to the introduction of information technologies, it is possible to ensure continuous access to the court in non-standard conditions. Digitalization is of priority importance for the further formation of the effectiveness of the judicial system and the improvement of the state system in general. Digitalization helps the judicial system to keep pace with technological progress and meet the modern demands of society. Digitalization can provide continuous access to the court when it is impossible to work in the usual mode, the use of technology will allow the participants of the court process to work remotely, which provides greater flexibility and efficiency in the organization of the work process. Digitization can help ensure access to justice for people with different types of disabilities or needs.

However, the introduction of information technologies has its problematic issues. Currently, the use of these technologies is possible by connecting to the Internet. It will not be possible to use all the advantages of information technologies if there is no Internet. The use of information technologies will allow to automate and optimize many aspects of the court process, reducing the time needed to resolve cases.

Key words: information technologies in court proceedings, digitalization, digitalization of judicial proceedings, judicial proceedings, electronic court, online-court.

Вступ. Цифровізація поступово охоплює різні сфери життя в Україні, у тому числі судочинство. А використання інформаційних технологій у судочинстві в різних формах наявне у більшості країн світу.

Наразі для широкого кола суб'єктів впроваджена обов'язкова реєстрація і подання до суду документів по справі через Електронний кабінет. Такі зміни планувалися реформою 2017 року. Як наслідок, постає питання запровадження дистанційного правосуддя, повернення до ідеї «хмарної» архітектури ЄСІКС і використання штучного інтелекту. Останні роки судова система стикається з неможливістю роботи у звичайному

режимі, наприклад, під час пандемії, воєнних дій. А завдяки впровадженню інформаційних (асистивних) технологій можливо забезпечити безперервний доступ до суду в особливих умовах.

Необхідно звернути увагу, що законодавство не дає визначення поняття «інформаційні (асистивні) технології у судочинстві». Отже, під інформаційними (асистивними) технологіями доречно розуміти використання різноманітних технічних засобів і програмного забезпечення для підтримки та полегшення роботи судів, юристів та інших учасників процесу. Наразі інформаційні технології вже виходять за межі використання ЄСІКС. Наприклад, активно використовується судами можливість надсилання учасникам справи судових повісток за допомогою месенджера Viber з метою їх належного і завчасного повідомлення про місце і час розгляду судової справи.

З гордістю можна відзначити, що більшість елементів електронного судочинства вже інтегровані, тому «віддалене судочинство» поступово, крок за кроком, реалізується.

Однак у зв'язку з швидкоплинним розвитком інформаційних технологій та окремого елемента – штучного інтелекту (ШІ) – якість та форми цього судочинства ще не відомі. З урахуванням вказаного науковому співтовариству важливо та необхідно аналізувати порушену тему та надавати пропозиції щодо подальшого використання інформаційних (асистивних) технологій у судочинстві. Те, що зараз здається неможливим, з використанням та стрімким розвитком ШІ віднайде механізми реалізації та взаємодії в межах електронного судочинства.

Отже, зазначена галузь має пріоритетне значення для подальшого підвищення ефективності судової системи та вдосконалення державного устрою загалом.

Зазначені технології можуть забезпечити безперервний доступ до суду, коли неможливо працювати у звичному режимі, з чим стикнулися українські суди останнім часом.

Метою статті є аналіз сучасного стану та перспектив впровадження інформаційних (асистивних) технологій в судочинстві України.

Матеріали та метод. Сучасний стан електронного судочинства та функціонування ЄСІКС досліджують такі відомі науковці, як О.О. Берназюк, О.В. Бринцев, М.О. Гетманцев, Н.Ю. Голубєва, К.Б. Дрогозюк, О.В. Кібенко, Т.В. Степанова, С.А. Чванкін. Однак відносини у вказаній сфері є дуже динамічними, тому навіть дослідження, здійсненні протягом останніх років, вже певною мірою є застарілими, що додатково підтверджує актуальність даного дослідження. У процесі здійсненні науково дослідження особливу увагу приділено аналізу положень низки документів у сфері використання асистивних технологій у судочинстві, прийнятих у межах Ради Європи.

Методологічною базою наукового дослідження стали метод аналізу, синтезу, аналогії та діалектики. Окремо слід підкреслити значення методу правового прогнозування, застосованого у даному дослідженні з метою обґрунтування можливих варіантів подальшого розвитку цифровізації при здійсненні правосуддя та найактуальніших викликів, пов'язаних із цими процесами.

Результати. Як слушно зазначено у Висновку Консультативної ради європейських суддів (надалі – Висновок КРЕС) № 26 (2023) від 01.12.2023 р. під назвою «Рухаючись вперед: використання асистивних технологій у судочинстві»: «Технології відкривають і нові можливості, які допоможуть судам зосередитися на головному – правосудді, та візьмуть на себе «технічну» частину роботи, а також дозволять своєчасно виявляти тенденції у практиці та реагувати на них [1].

Даний Висновок КРЕС став заключним документом в межах цілої системи актів щодо використання інформаційних (асистивних) технологій. Так, «при підготовці КРЕС опиралася на свої попередні документи, зокрема, Велику хартію суддів (2010) та Висновок КРЕС № 14 (2011) «Правосуддя та інформаційні технології (ІТ)», врахувала відповідні документи Ради Європи, наприклад, Європейську етичну хартію щодо використання штучного інтелекту (ШІ) в судових системах та їхньому середовищі (2018) Європейської комісії з питань ефективності правосуддя (СЕРЕЈ), Керівні принципи СЕРЕЈ щодо електронного подання документів до суду (e-filing) та цифровізації судів (2021), Керівні принципи СЕРЕЈ щодо проведення судових проваджень у режимі відеоконференції (2021), Рекомендацію Комітету міністрів щодо впливу алгоритмічних систем на права людини CM/Res (2020)1, Рекомендацію Комітету міністрів щодо принципів цивільного судочинства, спрямованих на вдосконалення функціонування правосуддя (Принцип 9) R (84) 5, Резолюцію Парламентської асамблеї про необхідність демократичного управління штучним інтелектом № 2341 (2020), Звіт Парламентської асамблеї щодо здійснення правосуддя за алгоритмом – роль штучного інтелекту в поліцейській діяльності та системах кримінального правосуддя (2020) тощо» [2].

Вітчизняна судова система прагне зробити спілкування між судами і учасниками судового процесу більш зручним і комфортним, намагаючись не відставати від технічного прогресу. При цьому держава вимушена стикатися з численними проблемами, які її чекають на шляху забезпечення доступу до правосуддя в сучасних умовах. Перш за все це проблема ресурсів: необхідно збалансовано розподіляти ресурс між органами державної влади, серед яких особливе місце посідає судова влада. Наразі у зв'язку з реформуванням

судової системи все більше витрат необхідно направити до цієї галузі. Відправлення правосуддя має здійснюватися справедливо та вчасно, оскільки це засіб, за допомогою якого реалізується матеріальне право. Вказане «також стосується традиційних форм спорів, а також зростаючої кількості нових форм, що виникають унаслідок розвитку цифрових ринків, електронної комерції та кіберзлочинів. Це стосується типових позовів, а також тих ситуацій, коли зростає кількість масових позовів, незалежно від того, починаються вони як типові позови або як групові чи колективні провадження» [2].

Громадські та національні надзвичайні ситуації, незалежно від того, чи вони пов'язані зі здоров'ям (пандемія Covid-19) чи іншими надзвичайними ситуаціями, створюють значні проблеми для належного відправлення правосуддя.

Отже, використання інформаційних (асистивних) технологій допоможе впоратись з цими проблемами. Технології, інструменти обробки даних незалежно від того, чи йдеться про електронний документообіг, процедури, системи відстеження та управління справами або використання відеоконференцій чи інших засобів, забезпечують методи, за допомогою яких держава може забезпечити належну реалізацію права на судовий захист в межах національної системи та у відповідності до закону. Таким чином, технології можуть протистояти різноманітним викликам.

Крім того, Висновок КРЕС рекомендує і далі впроваджувати електронне подання документів. Ефективне використання технологій у судовій системі є основною передумовою для повного, оперативного та всебічного розгляду справи. Так, згідно з Висновком КРЕС, слід «використовувати фізичне та електронне подання файлів та проведення судової процедури. Вони також включають використання цифрових підписів або електронних печаток на документах і процесах, що здійснюються в електронному вигляді» [1].

Інформаційні (асистивні) технології можна використовувати на всіх стадіях судового провадження. Наприклад, провадження можна розпочати в режимі онлайн за допомогою електронного подання документів. Ведення справи можна здійснювати повністю в електронному вигляді за допомогою електронної пошти, веб-додатку чи інших форм. Використання інформаційних технологій також допоможе вдосконалити відстеження та управління справами та, як слідство, полегшити за допомогою використання електронних процедур і цифрових файлів управління справами.

Використання інформаційних (асистивних) технологій має кілька переваг.

По-перше, це сприяння адміністративній та процесуальній стандартизації в судах першої та апеляційної інстанцій, що призведе до більш рентабельного та ефективного розміщення адміністративного персоналу судів. Вказане призведе до оптимізації фінансування судової гілки влади та економії бюджетних коштів.

По-друге, використання інформаційних технологій призведе до переоцінки внутрішніх процесів роботи всього суду. Непотрібні та неефективні етапи усуватимуться, зменшивши адміністративні витрати та час. Паперові документи, наприклад, більше не треба буде зберігати та транспортувати, оскільки в будь-який час і в будь-якому місці будуть доступні електронні файли. Вказане сприятиме більш ефективному управлінню судовими справами і створенню більш гнучких моделей організації роботи та ведення судової справи для належної реалізації принципу доступу до правосуддя та транспарентності судової гілки влади в цілому. Забезпечуючи доступ до процесів з офісу, з дому чи в інший спосіб буде забезпечено більшу процедурну рівність сторін і реалізацію принципу змагальності.

Однак впровадження інформаційних (асистивних) технологій має також проблемні аспекти. Наразі використання цих технологій неможливо у разі відсутності Інтернету. І це є новим викликом для вдосконалення організації роботи судів.

Крім того, для ефективного впровадження та використання інформаційних (асистивних) технологій необхідно провести відповідне навчання суддів та систематичне підвищення рівня оволодіння навичками користування даними програмами.

При цьому електронне подання документів та процес руху та розгляду справи, системи відстеження та управління справами повинні бути сумісними з усією системою правосуддя. Відсутність сумісності може призвести до неефективності функціонування всієї системи. Одночасно необхідно намагатися інтегрувати інформаційні (асистивні) технології в судочинство, не порушуючи основних засад судочинства.

Окреме проблемне питання щодо використання інформаційних (асистивних) технологій та модернізації всієї судової системи – строки впровадження. Реалізація також може постраждати від надто швидкого впровадження. Замість того, щоб намагатися впроваджувати технологічні зміни помірними темпами, можна вжити заходів для впровадження масштабної реформи в надто швидкий термін. Слід погодитися з думкою деяких фахівців, що «чим вищий ступінь і характер реформи в будь-який момент часу, тим більший ризик того, що вона зазнає невдачі і, як наслідок, буде або залишена, або, у кращому випадку, реалізована частково та неоптимально» [1].

Зростання використання технологій тягне за собою велику за масштабами обробку даних, що може порушити права, захищені ст. 8 Конвенції про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою

персональних даних (ЄКПЛ), у тому числі право на захист персональних даних. Так, ст. 8 ЄКПЛ вказує: «для захисту персональних даних, що зберігаються у файлах даних для автоматизованої обробки, уживають відповідних заходів безпеки, спрямованих на запобігання випадковому чи несанкціонованому знищенню або випадковій утраті, а також на запобігання несанкціонованим доступу, зміні або поширенню» [3].

Зі свого боку, Висновок КРЕС зазначає, що «з точки зору технологічного дизайнування, впровадження та використання ці права повинні бути захищені. Такі заходи повинні також захищати від ризиків безпеки. Особливо це стосується конфіденційних даних у кримінальних і сімейних справах. Випадкове розголошення або протиправні дії зловмисників можуть поставити під загрозу безпеку даних і, зокрема, конфіденційність даних правосуддя» [3]. У зв'язку з цим стає актуальною галузь кібербезпеки в межах судової гілки влади та створення окремого відділу, схожого на судову охорону.

Необхідно враховувати, що додатковим ризиком використання інформаційних (асистивних) технологій є можливість збою системи, що виникає через збільшення використання технологій, зокрема, електронного подання документів і процедур, систем відстеження та управління справами. Збій системи може зробити дані справи недоступними або взагалі видалити їх. Без адекватного та ефективного налагодження системи безпеки та системи резервного копіювання завжди буде існувати ризик втрати інформації.

Втім, КРЕС «назвала і ризики, які неодмінно супроводжують переваги використання асистивних, тобто, допоміжних технологій під час здійснення правосуддя. Зокрема, КРЕС застерегла від того, що технологія не повинна використовуватися для прогнозування рішення окремого судді, а також зауважила, що технології не повинні знеохочувати або перешкоджати критичному мисленню суддів. Варто зауважити, що існує й загроза для інституційної незалежності судової влади, оскільки процес ухвалення рішень може опинитися у руках тих, хто розробляє інструменти обробки даних» [1].

Висновки. Отже, кардинальне реформування судового процесу можливе за умови побудови принципово нової електронної моделі судового процесу і опосередкування її новими процесуальними нормами, що в подальшому зможуть забезпечити реалізацію традиційних засад судочинства.

Впровадження сучасних технологій допомагає судовій системі крокувати поряд з технологічним прогресом та відповідати сучасним вимогам суспільства. Зазначені технології можуть забезпечити безперервний доступ до суду, коли неможливо працювати у звичному режимі. Використання технологій дозволить учасникам судового процесу працювати віддалено, що забезпечує більшу гнучкість та ефективність в організації робочого процесу. Крім того, використання інформаційних (асистивних) технологій може допомогти забезпечити доступність правосуддя для людей з різними видами обмежень або потребами, наприклад, шляхом підтримки у вигляді аудіо- або візуальних допоміжних засобів. Отже, використання інформаційних (асистивних) технологій дозволить автоматизувати та оптимізувати судовий процес, зменшуючи час, необхідний для вирішення справ. Однак залишається ще багато питань, які не вирішені та потребують подальшого вивчення: збереження персональних даних, кібербезпека у суді та інші. Окреслені напрямки обумовлюють необхідність продовження наукових пошуків у галузі цифровізації правосуддя, підкреслюють складність таких пошуків через поєднання складних елементів технічного, юридичного та особистісного характеру.

Література:

1. Рухаючись вперед: використання асистивних технологій у судочинстві: Висновок КРЕС № 26 (2023). *Консультативна рада європейських суддів (КРЕС)*, 01.12.2023. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/vysnovok_kryes_no_26_neoficiynuu_pereklad.pdf (дата звернення: 20.04.2024).
2. Мамченко Н. Штучний інтелект і технології можуть значно допомогти у роботі суддям, але не замінити їх. Висновок КРЕС. *Судова-юридична газета*, 28.12.23. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/289290-iskusstvennyu-intellekt-i-tekhnologii-mogut-pomoch-v-rabote-sudyam-no-ne-zamenit-ikh-zaklyuchenie-kses>
3. Про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних: Закон України про ратифікацію Конвенції від 06.07.2010 №2438-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_326#Text_9 (дата звернення: 20.04.2024).

References:

1. Consultative Council of European Judges (2023, December 1). OPINION No.26 «Rukhaiuchys vpered: vykorystannia asystyvnykh tekhnolohii u sudochynstvi» [Moving forward: the use of assistive technologies in judicial proceedings] [online]. Retrieved from: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/vysnovok_kryes_no_26_neoficiynuu_pereklad.pdf (accessed 20 April 2024) [in Ukrainian].
2. Natalia Mamchenko (2023). Shtuchnyi intelekt i tekhnolohii mozhut znachno dopomohty u roboti suddiam, ale ne zamynty yikh, — Vysnovok KRIeS. [Artificial intelligence and technology can significantly assist judges in their work, but not replace them. Conclusion of the Supreme Court of Justice]. *Sudova-yurydychna hazeta*,

December 12. Retrieved from: <https://sud.ua/uk/news/publication/289290-iskusstvennyy-intellekt-i-tehnologii-mogut-pomoch-v-rabote-sudyam-no-ne-zamenit-ikh-zaklyuchenie-kses> [in Ukrainian].

3. Verkhovna Rada of Ukraine (2010, Yuly 6). Zakon Ukrainy «Pro ratyfikatsiiu Konventsii pro zakhyst osib u zviazku z avtomatyzovanoi obrobkoiu personalnykh danykh» [The Law of Ukraine on the ratification of the Convention on the protection of individuals in connection with the automated processing of personal data]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_326 (accessed 20 April 2024) [in Ukrainian].